

Civilizația lecturii

Comunicarea în masă domină lumea

de Lucian-Vasile Szabo

Evoluțiile tehnice și legislative

Cumpăna dintre veacurile al XIX-lea și al XX-lea va fi marcată de universalizarea comunicării mediatice, fiind perioada în care inovațiile tehnice, dezvoltarea comerțului și a științei afacerilor au permis diversificarea presei tipărite și creșterea tirajelor. Este perioada de glorie a gazetelor, acestea dominând lumea cu autoritate, chiar și după apariția radioului și a televiziunii. Declinul se va consemna abia către sfârșitul secolului al XX-lea. Intervalul de timp nu va fi însă scutit de aprige dezbateri privind libertatea de exprimare, căci vor fi multe state care vor impune bariere în calea afirmării neîngrădite a publicațiilor. Numărul de cititori va crește constant și ca urmare a programelor naționale de combatere a analfabetismului și de dezvoltare a învățământului de toate gradele. În același timp, ziarele vor dobândi un mare prestigiu, procurarea și citirea lor devenind un obicei bine fixat. Desigur, nu vor lipsi controversele privind subiectivismul abordărilor și punerea în slujba unor grupuri de interese, însă și așa, din multitudinea de publicații existente, aproape că nu va exista casă și instituție din care să lipsească una din gazete.

Din 1878 va începe în Franța o discuție amplă, care se va finaliza în 29 iulie 1881, cu adoptarea Legii presei. Va fi un act normativ cu o viață foarte lungă, deoarece nu va fi abrogat, ci doar ajustat periodic, pentru a fi pus în acord cu evoluția societății. Importanța este dată de faptul că legea a reglementat toate aspectele legate de culegerea de informații, editarea și publicarea lor, inclusiv problemele privind finanțarea sau drepturile de autor, cu numeroase referiri la activitate tipografică. Principalul câștig era dat de faptul că autoritățile publice nu mai aveau aproape niciun mijloc de intervenție în activitatea publicațiilor, pentru orice nemulțumire având posibilitatea de a se adresa justiției, nu de a lua măsuri directe. Cele mai

multe delictе comise prin intermediul presei erau judecate de curțile cu juri (destul de îngăduitoare). Este o diferență față de Marea Britanie, unde nu s-a simțit nevoia unor reglementări în domeniul presei, aceasta funcționând în baza actelor normative generale care reglementau viața societății, însă cu respectarea regulilor cuprinse în codurile dentologice adoptate de asociațiile de jurnaliști.

Perioada de la începutul secolului al XX-lea și până la începerea Primului Război Mondial va fi marcată de explozia presei de toate culorile. Tirajele vor exploda, principalele cotidiene din fiecare țară depășind cifra de un milion fiecare. Redacțiile vor deveni adevărate ateliere de lucru. Jurnaliștii vor ocupa mai multe încăperi în clădiri largi, iar birourile vor fi dotate cu telefoane și mașini de scris. Vor avea la dispoziție automobile (autocamioanele vor deveni un echipament indispensabil pentru serviciile de difuzare, ducând ziarele la gară, dar și la numeroasele puncte de vânzare chiar și din cartierele cele mai îndepărtate). Jurnaliștii se vor forma în mare parte tot prin metoda „furatului” meseriei de la cei cu experiență în domeniu, însă se vor organiza cursuri de instruire (ținute tot de profesioniștii în domeniu), pornind la drum și școlile de presă. Acestea vor fi realizate de marile ziare, însă jurnalismul își va face loc (cu greu!) și în mediul academic, în universități.

Evoluțiile vor fi favorizate de perfecționarea tehnicilor tipografice. Forța aburului va fi înlocuită de electricitate, care va pune în funcțiune imensele rotative și va da energia necesară linotipurilor alimentate de mari cantități de plumb topit. Fotografia va deveni universală și nu va mai lipsi din nicio publicație. Ilustrația gazetelor va fi diversă, deoarece se va recurge în continuare la caricaturi ori alte desene, deși multe ziare vor păstra o linie sobră, elegantă, inspirată de tradiție. Se va apela la formatele mari și foarte mari pentru cotidiene, în timp ce revistele, publicațiile de tip

magazin, vor opta pentru formate mici, însă cu un număr sporit de pagini (puteau fi 24, 32, 48 sau chiar 64 de pagini). Săptămânalele dedicate sportului vor fi completate cu reviste pentru femei (acestea militând curajos pentru emancipare), dar și de magazine pe probleme de sănătate ori din cele destinate amenajărilor interioare și grădinăritului.

Sunt însă toate acestea inovații care vor defavoriza dezbaterile pe teme importante și vor duce la o reducere a spațiului acordat informațiilor sociale și politice în cotidiene. Jürgen Habermas observa că toate acestea erau trimise în planul al doilea, în prim-plan fiind subiecte legate de corupție, dezastre, accidente, sport și divertisment și nu cele privind eventualele soluții pentru îmbunătățirea vieții oamenilorⁱ. Știrile vor circula repede, deoarece telegraful va avea grijă să le răspândească, însă prioritare vor fi cele cu un grad mai mare de senzaționalism. Munca de agenție va deveni foarte importantă, corespondenții fiind acum la mare preț. Multe știri erau luate din alte publicații, acestea fiind aduse repede, cu viteza trenurilor... rapide, capabile să lege capitalele în câteva ore.

De la telefon la radio și televiziune

Trebuie să amintim mai întâi o altă invenție capabilă să ajute la dezvoltarea mass-media, după inaugurarea rețelelor de telegraf. Este vorba de telefonul patentat de Alexander Graham Bell, devenit mijloc de comunicare începând din 1876. Contextul apariției comunicării la distanță prin intermediul telefonului este complicat. Ideea exista dinainte, profesorul german Johann Philipp Reiss fiind creditat cu descoperirea principiului, cu construirea primului aparat și cu denumirea lui. Bell este însă cel care, în 10 ianuarie 1876, a depus cererea de brevet în Statele Unite. La două ore după, o altă cerere era depusă de Elisha Gray. Bell a avut câștig de cauzăⁱⁱ.

Utilizarea telefonului va fi dificilă în primii ani, însă spiritul inventiv și managerial al oamenilor de afaceri americani va face ca acesta să devină, în doar câteva decenii, aproape indispensabil activității umane. Presa se va folosi de el frecvent pe la 1900, ținând strâns legătura cu sursele, mai ales cele din instituții. Capacitatea de reacție va fi astfel mult crescută, jurnaliștii având acum posibilitatea de a fi informați despre producerea unui eveniment, având la dispoziție un mijloc de a

transmite rapid în redacții informațiile ce urmează a fi redactate și puse în pagină. Urmează, la scurt timp, aplicații care prefigurează deja radioul, adică jurnalul vorbit.

Annul debutului este 1881, atunci când ungerul Puskás Theodor, care lucrase anterior pentru compania Edison, fiind asistat de strălucitul Nikola Teslaⁱⁱⁱ, reușește, la Budapesta, să creeze conexiunile necesare pentru a putea transmite un jurnal de știri la 200 de abonați^{iv}. Va fi considerată prima formă a jurnalului radio. Era o transmisie în direct, care presupunea ascultarea evenimentelor pe măsură ce se derulau. În 1877, Edison pusese la punct fonograful, adică un procedeu de înregistrare a sunetului pentru a putea fi redat ulterior de mai multe ori. Astfel, evenimentele nu mai erau în direct, ci se putea asculta o înregistrare.

Dacă transmisia părea realizată, prin liniile telefonice, acum trebuiau eliminate firele, adică să se realizeze transmisia la distanță prin unde radio. Își datorează existența unui om insistent și entuziast: Guglielmo Marconi, primele sale încercări datând din 1895. Un an mai târziu, va brevetă telegrafia fără fir în Marea Britanie. În 1900, Reginald Fessenden avusese primele succese în domeniul telefoniei fără fir, însă dificultățile tehnice erau enorme, presupunând un echipament sofisticat și instabil. După 1906, când va fi pusă la punct lampa electrică triodă unele neajunsuri vor fi remediate. Din 1913, transmisiile radio pentru câteva mii de abonați devin regulate. Se întâmpla la Bruxelles, în fiecare sâmbătă după-amiază. Va veni însă Primul Război Mondial, care va face ca toate instalațiile să fie rechiziționate, iar dezvoltarea lor se va face doar în scop militar. Posibilitatea utilizării în scop civil va dispărea.

Transmisiile radio regulate reîntâlnim după prima mare conflagrație mondială în Statele Unite. În 1919, la Pittsburgh muzica la radio devine o obișnuință, prin demersurile făcute de Frank Conrad. Tot aici, un an mai târziu, în 20 noiembrie 1920, este inaugurat primul post de radio, denumit KDKA. Va fi transmis rezultatul alegerilor prezidențiale și astfel, radioul își va defini structura emisie, adică jurnale de știri de actualitate și divertisment, în special muzică. Ulterior, apar mai multe stații, așa că guvernul american decide, din 1921, să le supună licențierii. Primul post comercial, finanțat din veniturile încasate din difuzarea de reclame, va fi WEAF și își va începe activitate în 1922 la New York. În 18 ianuarie 1923 va primi licență

British Broadcasting Company (BBC) în Marea Britanie. Interesant este faptul că, la început, acest post de radio nu avea voie să difuzeze publicitate.

Presa tipărită, deși foarte puternică (sau poate tocmai de aceea!) avea să intre în conflict cu noul și fragilul radio. Temerea era că acesta din urmă i-a luat din publicul cititor. Informarea de la radio este mai ușoară, căci doar se ascultă, fără să se facă efortul de a citi. Patronii marilor ziare vor cere măsuri de protecție, care vor fi puse în practică pentru un timp, însă efectul lor va fi limitat: „În esență, presa scrisă căuta să reducă și să întârzie emiterea de reportaje și mai ales de reportaje sportive, să reducă numărul și durata buletinelor de știri și să întârzie intrarea lor în emisie până la ora la care majoritatea cotidienele erau vândute”^v. Același autor arată că imediat s-au declanșat operațiunile de colaborare, marile publicații reușind să-și afilieze câte o stație radio, ideea construirii de trusturi fiind urmărită asiduă. Totuși, radiourile vor cunoaște un proces de reglementare detaliat din partea statului, chiar și stațiile private fiind obligate să servească „binele public”, adesea înțeles într-o formă de cenzură abia mascată, pentru a deranja guvernele cât mai puțin^{vi} să privească prin fantele speciale ale aparatului. Exista deja posibilitatea ca imaginile să fie proiectate pe un ecran, însă Edison a dorit să-și protejeze invenția și să o exploateze comercial în acest mod. Astfel se deschidea drumul pentru cinematografie, dar și pentru televiziune. Rămânem la cinematograful, căci, în 1895, de data aceasta în Franța, se vor face pași mari, când frații Lumière au brevetat o invenție cu acest nume și au reușit să producă primele filme. G. Thoveron va fi de părere că cinematograful va deveni media prin introducerea jurnalului de știri filmat, alături de filmele artistice și de documentare, în sălile de proiecție, ajunse la un număr ridicat la începutul secolului al XX-lea^{vii}.

Două sisteme TV

Televisiunea are mai mulți precursori, însă cercetătorii se opresc, de obicei, la anul 1893, când, la Expoziția universală de la Chicago, Edison va veni cu o altă invenție, numită kinetoscop. Cu ajutorul lor puteau fi vizionate imagini, însă doar individual, curioșii fiind invitați. Timp de aproape un deceniu, două sisteme primitive de televiziune se vor confrunta pentru a se impune în preferințele utilizatorilor.

Primul îi aparținea englezului John Baird, care a formulat termenul **televizor**. Cu acest echipament a făcut o demonstrație în 1926. Celălalt sistem va utiliza tubul catodic, realizat în 1907 de Boris Rosing. În 1933 abia, Vladimir Zworykin va pune la punct un echipament pentru transmiterea imaginilor numit iconoscop. Este anul confruntării dintre cele două sisteme de televiziune, din care câștigător va ieși iconoscopul. Tehnologia Baird va fi abandonată definitiv în 1937, însă denumirile de **televizor** și **televiziune** se vor impune. În 1939, televiziunea BBC va avea 25.000 de telespectatori, adică publicul de profil cel mai mare din lume. Va veni al Doilea Război Mondial, iar toate forțele vor fi orientate în scop militar, ceea ce va afecta dezvoltarea domeniului video.

ⁱ Jürgen Habermas (1998), *Sfera publică și transformarea ei structurală*, Editura Univers, București, p. 224.

ⁱⁱ W. Bernard Carlson și Michael A. Gorman (1992), “A Cognitive Framework to Understand Technological Creativity: Bell, Edison, and the Telephone”, in Robert John Weber și David N. Perkins (eds.), *Inventive Minds: Creativity in Technology*, Vol.10, Oxford: Oxford University Press, pp. 48-79.

ⁱⁱⁱ Asa Briggs and Peter Burke (2005), *A social History of Media: from Gutenberg to Internet*, Cambridge: Polity Press, p. 120.

^{iv} Gabriel Thoveron (2003), *Istoria mijloacelor de comunicare*, Editura Institutul European, Iași, p. 43.

^v Pierre Albert (2002), *Istoria presei*, Editura Institutul European, Iași, p. 87.

^{vi} John Keane (2000), *Mass-media și democrația*, Editura Institutul european, Iași, p. 59.

^{vii} Gabriel Thoveron (2003), *op. cit.*, p. 55.